

वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी

कारकप्रकरणम् (२०)

२९.०७.२०१३

पुनरावर्तनम्

कारकचतुर्थी

- कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम् (१.४.३२)
- रुच्यर्थानां प्रीयमाणः (१.४.३३)
- श्लाघ-हुङ्-स्था-शपां शीप्स्यमानः (१.४.३४)
- धारेरुत्तमर्णः (१.४.३५)

स्पृहेरीप्सितः (१.४.३६)

- पदद्वयम् । स्पृहेः, ईप्सितः ।
- 'कारके' (१.४.२३) इति अधिक्रियते । 'कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानम्' (१.४.३२) इत्यतः 'संप्रदानम्' इति अनुवर्तते ।
- स्पृहयतेः प्रयोगे इष्टः संप्रदानं स्यात् ।
- स्पृहेरीप्सितः ।
- पुष्पेभ्यः स्पृहयति ।

- ❧ ईप्सितः किम्?
- ❧ पुष्पेभ्यो वने स्पृहयति ।
- ❧ ईप्सितमात्रे इयं संज्ञा ।
- ❧ प्रकर्षविवक्षायां तु परत्वात् कर्मसंज्ञा, पुष्पाणि स्पृहयति ।
- ❧ ईप्सितमात्र इति ।

क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः (१.४.३७)

- चत्वारि पदानि । क्रुध-द्रुह-ईर्ष्या-असूयार्थानाम्, यम्, प्रति, कोपः ।
- 'कारके' (१.४.२३) इति अधिक्रियते । 'कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानम्' (१.४.३२) इत्यतः 'संप्रदानम्' इति अनुवर्तते ।
- क्रुधाद्यर्थानां प्रयोगे यं प्रति कोपः सः उक्तसंज्ञः स्यात् ।
- क्रुधाद्यर्थानामिति ।
- हरये क्रुध्यति, द्रुह्यति, ईर्ष्यति, असूयति वा ।
- हरये क्रुध्यतीत्यादि ।

- क्रोधोऽमर्षः । प्ररूढकोपः एव क्रोधः ।
- द्रोहोऽपकारः ।
- ईर्ष्या अक्षमा । (अक्षमा = असहनम्)
- असूया गुणेषु दोषाविष्करणम् ।

- ❧ द्रोहादयोऽपि कोपप्रभवा एव गृह्यन्ते ।
- ❧ अतो विशेषणं सामान्येन 'यं प्रति कोपः' इति ।
- ❧ यं प्रति कोपः किम्?
- ❧ भार्याम् ईर्ष्यति । मैनामन्यो द्राक्षीदिति ।
- ❧ मैनामिति ।

क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म (१.४.३८)

- पदत्रयम् । क्रुध-द्रुहोः, उपसृष्टयोः, कर्म ।
- 'क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः' (१.४.३७) इत्यतः 'यं प्रति कोपः' इति अनुवर्तते ।
- सोपसर्गयोः अनयोः योगे यं प्रति कोपः तत्कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् ।
- सोपसर्गयोरिति ।
- क्रूरम् अभिक्रुध्यति अभिद्रुह्यति ।